

FRANCE KIDRIČ

1880–1950

Literarni zgodovinar France Kidrič sodi med najpomembnejše raziskovalce slovenske reformacije; v prvi polovici 20. stoletja je odločilno vplival na oblikovanje in uveljavljanje njene podobe ne le v svoji ožji stroki, temveč v skupnem območju humanističnih ved in tudi širše, v kulturni zavesti sodobnikov.

Kidrič se je rodil 23. marca 1880 v Ratanski vasi pri Rogaški Slatini. Gimnazijo je končal v Mariboru in v letih 1902–1906 študiral slavistiko na Dunaju. Po doktoratu pri Vatroslavu Jagiću je še dve leti ostal knjižničar v slavističnem seminarju, nato je delal v dunajski dvorni knjižnici. Med prvo svetovno vojno je poleg bibliotekarske službe poučeval ruščino na zavodu za orientalne jezike. Leta 1920 se je na Dunaju habilitiral. Takoj nato je bil izvoljen za profesorja na ljubljanski univerzi, kjer mu je pripadlo delovno področje »starejše slovanske književnosti s posebnim ozirom na slovensko«, kar pa je dejansko pomenilo predvsem starejšo slovensko književnost. Poleg tega je od študijskega leta 1925/26 naprej predaval tudi primerjalno literarno zgodovino. Ob pedagoškem in raziskovalnem delu je veliko objavljaj in prevzemal organizacijske obveznosti. Trikrat je bil dekan filozofske fakultete in v letu 1923/24 rektor univerze. Bil je član Znanstvenega društva za humanistične vede in ustanovni član Akademije znanosti in umetnosti. Po nazorskem in političnem prepričanju je sodil k levi inteligenci, vendar je zavzemal samostojna, strankarsko nevezana stališča. Leta 1921 je podpisal avtonomistično izjavo slovenskih kulturnih delavcev. Pred izbruhom druge svetovne vojne je sodeloval v Društvu prijateljev Sovjetske zveze. Med okupacijo je bil član matičnega odbora OF na univerzi. Čas od februarja

1942 do osvoboditve je preстал v italijanskih in nemških zaporih in internaciji. Po vrnitvi je bil jeseni 1945 izvoljen za predsednika SAZU. Leta 1948 je zaradi boleznj moral opustiti predavanja na univerzi in postal prvi upravnik akademijskega inštituta za literature, ki je bil takrat ustanovljen na njegovo pobudo. Umril je 11. aprila 1950.

Takoj po končanem študiju je v javnosti nastopil s kritikami in polemikami, v katerih je ostro zavračal diletantizem in ideološko tendenčnost tedanje slovenske strokovne publicistike. Hkrati je začel objavljati bibliografske prispevke, biografske članke in analize posameznih slovstvenih in kulturnozgodovinskih vprašanj. Po prihodu na ljubljansko univerzo je sistematično preveril dotlej znano literarnozgodovinsko gradivo in ga dopolnil z novimi viri. Utrdil je bibliografsko in kronološko ogrodje za raziskovanje starejših dob, preiskal biografije številnih slovstvenih delavcev in obdelal vrsto širših problemov literarne in kulturne zgodovine.

Glavno Kidričevo delo je *Zgodovina slovenskega slovstva* (1929–38). Po prvotnem načrtu naj bi zajemala čas od slovstvenih začetkov v zgodnjem srednjem veku do marčne revolucije, vendar je segla le do leta 1819. S poznejšimi desetletji, ki se jih to veliko sintetično delo ni več dotaknilo, se ukvarjajo Kidričeve prešernoslovske raziskave. Dolgo vrsto študij o Prešernu in njegovi dobi, v pretežni večini biografskih, je zaokrožil s kritično izdajo njegovih pesmi in pisem (1936) ter z monografijo o njem (1938), v kateri pa tudi ni zajel celotnega pesnikovega življenjskega obdobja, temveč je segel le do leta 1838; v poznejših letih je objavil samo še nekaj odlomkov iz načrtovanega nadaljevanja. Razlogov za to, da sta obe Kidričevi glavni deli ostali nedokončani, je več: na eni strani ga je zadrževala obilica gradiva ter zahtevnost zastavljenega delovnega načrta, na drugi strani pa težavne življenjske razmere zaradi boleznj in zaradi ilegalnega revolucionarnega delovanja sina Borisa. Kljub temu je njegov znanstveni opus impresiven, po obsegu in vsebini vreden upoštevanja in spoštovanja.

France Kidrič je izšel iz filološke slavistične šole, se znanstveno formiral v stiku z literarnozgodovinskim pozitivizmom in razvil posebno varianto te smeri, prilagojeno značilnostim izbranega raziskovalnega predmeta – slovenske literarne in kulturne preteklosti.

Za njegovo historično-empirično metodo je značilna težnja k obvladovanju vsega relevantnega gradiva in k podrobnemu dokumentiranju dejstev. Začenja z opisom, klasifikacijo in analizo posameznih pojavov, ki jih dosledno opazuje v časovno razvojni perspektivi in jih spleta v čedalje širše sklope. Na sintetični ravni obravnava literaturo s kulturnih, političnih, socialnih in mednarodno primerjalnih vidikov, in sicer tako, da jo tesno povezuje s celotno narodno zgodovino, ker pač vidi v njej proizvod in manifestacijo narodovega življenja. V njenem poteku razbira značilen temeljni vzorec, kakšnega je mogoče opaziti pri večini evropskih nedržavnih, politično nesamostojnih narodov. Po Kidriču so se Slovenci v zgodnjem srednjem veku vključili v evropske zgodovinske procese v tako neugodnih razmerah, da jim je to zavrlo normalen politični in družbeni razvoj ter s tem onemogočilo razcvet kulture. Zato je slovenska literatura v primerjavi z literaturami razvitih narodov zamudniška. Temeljni problem v poteku slovenske literarne in kulturne zgodovine je potemtakem postopno premagovanje zamudništva v procesu t. i. preroda: ta se začne v drugi polovici 18. stoletja z zavestno rabo in gojenjem materne jezika ter z načrtnim književnim delovanjem, nato se nadaljuje in postopno širi na vsa druga področja realnega družbenega oz. zgodovinskega dogajanja. Poganja ga zavestno, smotrno delovanje najprej redkih in potem čedalje številnejših literarnih in kulturnih delavcev. Temeljnega pomena za njegov uspeh pa je to, da v njem odigra osrednjo vlogo veliki pesnik: šele Prešeren je z genialno ustvarjalnostjo zmožl preseči zaviralno moč nasprotnih silnic in navzlic neugodnim kulturnim, družbenim in političnim razmeram premostiti velikanski zaostanek na literarno-umetniškem področju.

Prerodni proces je torej v žarišču Kidričevega raziskovalnega interesa. To je že na prvi pogled razvidno tudi iz njegove *Zgodovine*, saj kar štirje od njenih petih zvezkov obravnavajo prerodno dobo. Med zgodnejšimi pojavi pa zasluži posebno pozornost zlasti doba reformacije, saj se z njo začneja sklenjena načrtna jezikovna in književna dejavnost v slovenščini, ki ustvarja pomembna izhodišča za začetek preroda.

Kidrič se je z reformacijo sistematično ukvarjal dobri dve desetletji. Začetno spodbudo je dobil ob proslavljanju 400-letnice Trubarjevega

rojstva (1908), ki ga je v slovenski javnosti obeležil predvsem izid *Trubarjevega zbornika* pri Slovenski matici. Mladi znanstvenik, ki je veljal za začetnika, takrat ni bil povabljen k sodelovanju, tako kot tudi nekoliko starejši vrstnik Ivan Prijatelj ne. Kljub temu sta oba v tehtnih objavah opozorila na stvarne pomanjkljivosti in pristranske ideološko podprte sodbe in predsodke v dotedanji slovenski recepciji reformacije in zlasti Trubarja: Prijatelj z brošuro *O kulturnem pomenu slovenske reformacije*, Kidrič pa z obširnim, poljudno zastavljenim spisom o Primožu Trubarju in z ostro kritičnim *Epilogom k Trubarjevemu zborniku*. Približno ob istem času je nastopil tudi Ivan Cankar z dvema predavanjema o Trubarju, v katerih je na literarno esejističen način zagovarjal zelo sorodne poudarke. Z vsem tem so bile argumentirano zavrnjene tri najbolj opazne težnje v tedanjem, bolj negativnem vrednotenju Trubarja (in protestantov nasploh) z različnih ideoloških izhodišč: ena mu je očitala krivdo za verski razkol oziroma kar krivoverstvo, druga pretresno povezovanje z nemško reformacijo in domnevno popuščanje germanizaciji, tretja pa mu je pripisovala odgovornost za izdvajanje Slovencev iz prvotnega etničnega sorodstva z drugimi južnimi Slovani, kar da je onemogočilo skupen jezikovno-kulturni razvoj »jugoslovanskega naroda«.

Po prvem javnem nastopu Kidričevo zanimanje za slovensko reformacijo ni več popustilo, četudi to ni razvidno iz njegovih objav v nekaj naslednjih letih. Medtem ko se je vsaj že od leta 1911 resno pripravljaj na univerzitetno kariero, je pisal habilitacijsko delo, v katerem je obravnaval Trubarjevo *Cerkovno ordningo* iz filološkega, literarno- in kulturnozgodovinskega zornega kota. Knjiga je bila leta 1914 končana in v tiskarni že postavljena, vendar je bil natis zaradi izbruha vojne odložen. Proti koncu vojne se je Kidrič ukvarjal z baronom Ungnadom, mecenom slovenskega in južnoslovanskega protestantskega tiska. Še bolj kot obširna razprava o njem je v znanstveni javnosti, tudi mednarodni, odmeval izid monografije o *Cerkovni ordningi* (1919).

Po prihodu v Ljubljano je Kidrič ponovno sistematično iskal relevantno gradivo v bibliotekah in arhivih (poleg avstrijskih in nemških, ki jih je poznal od prej, je posegal zdaj bolj v slovenske) in pretresel dotedanjo strokovno literaturo. Z novimi dognanji je kori-

giral in dopolnil bibliografske osnove, sestavil biografije glavnih akterjev protestantskega gibanja ter osvetlil zgodovinsko dogajanje v tej dobi z različnih zornih kotov. Svoje ugotovitve je posredoval javnosti v univerzitetnih predavanjih, v številnih prispevkih v periodiki in v temeljnih enciklopedičnih delih – *Slovenskem biografskem leksikonu* (SBL) in *Narodni enciklopediji Srba, Hrvata i Slovenaca* (NE, 1924–28). Med njegovimi značilnimi objavami iz teh let velja omeniti *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti*, skupino člankov o slovenskih knjigah v protestantski stanovski šoli, razpravo *Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja* ter članka o Bohoriču in o Dalmatinu v SBL. Vrhunec tega raziskovalnega prizadevanja je sintetičen prikaz reformacije v prvem zvezku *Zgodovine slovenskega slovstva* (1929). Z njim, ali natančneje, s predelano drugo izdajo tega zvezka tri leta pozneje pa se je Kidričevo sistematično obravnavanje reformacije končalo. Odslej se je je dotaknil samo še priložnostno, zlasti v geselskih člankih za SBL in v kakem polemičnem spisu. Le leta 1945 je v predavanju na Radiu Ljubljana zadnjikrat strnjeno povzel svoje poglede na Trubarjevo zgodovinsko vlogo in pomen.

Kidrič je književno dejavnost slovenskih protestantov vpel v kontekst takratnih državnih, političnih, družbenih, gospodarskih, verskih in kulturnih procesov ne le na slovenskih tleh oziroma v notranjeavstrijskih deželah, temveč po vsem cesarstvu in njegovi bližnji sosesčini. Razgrnil je motive, cilje in zunanje povezave reformacijskega verskega gibanja, opisal njegovo delovanje ter izluščil iz njegove ideologije tiste impulze, ki so omogočali in pospeševali rabo domačega jezika v cerkvi in z njo povezani šoli ter sprožili književno dejavnost v slovenščini. Prikazal je potek zgodovinskega dogajanja v vsej širini in mnogovrstni prepletenosti, okarakteriziral njegove posamezne nosilce, skupine in središča ter razvrstil književno proizvodnjo glede na funkcijo in namen v t. i. cerkveni oz. verski ter v šolski oz. filološki repertorij. To mu je naposled omogočilo, da je ovrednotil dobo, gibanje, njegove vodilne predstavnike in dosežke glede na to, kaj so v danih zgodovinskih razmerah ustvarili in kaj so s tem prispevali k poznejšemu razvoju slovenske književnosti, oziroma kakšna izhodišča za prihodnjo literaturo, tudi umetniško, so ustvarili.

Takšno podobo slovenske reformacije, ki jo je razumel kot rezultat objektivnega, nepristranskega znanstvenega spoznavanja, je Kidrič uveljavljal s svojim pedagoškim, raziskovalnim in publicističnim delom. S tem je odločilno usmerjal svoje učence, ki jim pogosto nadevajo skupno generacijsko oznako »Kidričeva šola«. Med njimi je Kidričev delovni program na področju slovenske protestantske književnosti najzvesteje nadaljeval Mirko Rupel; med nekoliko mlajšimi, ki so se navezovali nanj, pa je treba omeniti predvsem Branka Berčiča in Jožeta Rajhmana.

Poznejše raziskave, ki so se sredi 20. stoletja in v njegovi drugi polovici najbolj razmahnile ob okroglih obletnicah izidov prve slovenske knjige, Dalmatinove *Biblije* in Bohoričeve slovnice ter Trubarjeve smrti, so literarno- in kulturnozgodovinsko podobo slovenske reformacije v marsikaterem pogledu dopolnile in deloma korigirale. Veliko novega so ji po posredni poti prispevale tudi podrobnejše obravnave srednjega veka, protireformacije in baroka. Ko so se predstave o obeh sosednjih dobah, ki časovno uokvirjata reformacijo, bistveno bogatile in spreminjale, je to prikazovalo v novi luči tudi kompleksno podobo slovenske reformacije, še zlasti kar zadeva njeno primerjalno vrednotenje v razmerju do prejšnjih in poznejših pojavov. Vendar pa tudi te nove osvetljave niso ovrgle njenih temeljnih potez, kakor jih je začrtal France Kidrič in kakor jih v glavnem priznavamo še danes.

Izbrane objave Franceta Kdriča o slovenski reformaciji

Primož Trubar. K njegovi štiristoletnici. Domovina (Celje) 1908. – Knjižna izdaja (uredil M. Rupel), Ljubljana 1951.

Epilog k Trubarjevemu zborniku. Naši zapiski VI, 1909.

Nepriobčena biografija Primoža Trubarja. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XIX, 1909.

Ivan Ungnad v prognanstvu. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino I, 1918–19; II, 1920.

Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert. Eine literarisch-kulturhistorisch-philologische Untersuchung. Heidelberg 1919.

- Trije prispevki k zgodovini slovenskega pismenstva v 16. stol. (Kdaj je izšla prva slovenska knjiga; Ta prvi psalm sbnega trijemi islagami; Kdo je priredil 4. izdajo slovenske protestantske pesmarice).* Južnoslovenski filolog (Beograd) II, 1921.
- O sumljivih naslovih knjig v zgodovini južnoslov. pismenstva reformacijske dobe.* Slavia (Praga) I, 1922.
- Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja. (Obenem analiza Andreaejevih, Hrenovih, Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja.)* Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede I, 1923.
- Slovenske knjige v protestantski stanovski šoli v Ljubljani 1563–1598.* Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino IV, 1924.
- Boborič Adam.* SBL I, 1925.
- Dalmatin Jurij.* SBL I, 1925.
- Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku. I. Bibliografija knjig iz južnoslovenske reformacijske produkcije.* Ljubljana 1927. (Razmnožen rokopis; objavljeno kot študentska skripta.)
- Zgodovina slovenskega slovstva od začetka do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. I. snopič,* Ljubljana 1929. – 2., predelana izdaja 1932.
- Izbrani spisi.* Ljubljana 1978. (Z bibliografijo; uredil, uvod in opombe napisal D. Dolinar. Razprave in članki o protestantizmu so uvrščeni v prvo, kritike in polemike v zvezi s protrestantizmom pa v tretjo knjigo.)

OPOZORILO: THEODOR ELZE IN THEODOR ELZE

V portretnem prikazu nekdanjega ljubljanskega pastorja in zgodovinarja Theodorja Elzeja je bilo tej osebi pripisano tudi glasbeno delovanje; oris tega delovanja je temeljil na raziskovanju glasbenega življenja v Ljubljani, v katerem se pojavlja tudi ime Theodor Elze, in povezave tega z omenjanjem Theodorja Elzeja v slovenskem zgodovinoopisju. Poznejše, v času pisanja portreta še neobjavljeno obdelovanje gradiva o zgodovini ljubljanske evangeličanske cerkvene občine (gl. spredaj, str. 241–254, zlasti 251) je razkrilo, da gre za dve, sočasno v Ljubljani delujoči osebi: za pastorja in zgodovinarja Ludwiga Theodorja Elzeja (1823–1900) in za njegovega bratranca, organista in skladatelja Carla Friedricha Clemensa Theodorja Elzeja (1830–1896). Oba sta nastopala v javnosti in se podpisovala na svojih objavljenih delih samo z imenom Theodor Elze.

Dušan Voglar in Primož Kuret